

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ЮРИСДИКЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ ТА ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ У СПОРАХ, ЩО ВИНИКАЮТЬ З КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН

SOME ISSUES OF DELIMITATION OF JURISDICTION OF ADMINISTRATIVE AND COMMERCIAL COURTS IN DISPUTES ARISING FROM CORPORATE RELATIONS

Дуліба Є.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри конституційного права і галузевих дисциплін

*Навчально-науковий інститут права
Національного університету водного господарства та природокористування*

Зражевський О.В., к.ю.н.,
доцент кафедри інформаційного права та юридичної журналістики

*Навчально-науковий інститут права
Національного університету водного господарства та природокористування*

Стаття присвячена висвітленню проблеми розмежування юрисдикції адміністративних та господарських судів у спорах, що виникають з корпоративних відносин. Основну увагу приділено розгляду критеріїв розмежування юрисдикції у спорах, що виникають з корпоративних відносин. Зазначено, що підґрунтям проблеми розмежування юрисдикції адміністративних та господарських судів у спорах, що виникають з корпоративних відносин є те, що на практиці, якщо однією із сторін є орган публічної адміністрації, то цей спір вважають публічно-правовим і його відносять до юрисдикції адміністративних судів.

Проведений аналіз постанов Верховного Суду, ухвалених за результатами перегляду справ з огляду на порушення судами правил суб'єктної чи предметної юрисдикції за 2018–2023 роки, надав можливість зробити висновок, що у більшості випадків підставами для оскарження рішень була неправильна оцінка позивачем/відповідачем або судами нижчих інстанцій суті права та/або інтересу, за захистом якого зверталися до суду, а тому застосування виключно формального критерію визначення суб'єктивного складу спірних правовідносин до розмежування юрисдикції між адміністративним та господарським судовим не є достатнім, а слід враховувати права та/або інтереси, за захистом якого звернулася особа, заявлених вимог, характеру спірних правовідносин, змісту та юридичної природи обставин справи.

Для ефективного вирішення проблеми розмежування юрисдикції адміністративних та господарських судів у спорах, що виникають з корпоративних відносин, необхідно вжиття комплексних заходів: 1) слід деталізувати критерії юрисдикційності у спорах, що виникають з корпоративних відносин; 2) Верховний Суд має і надалі забезпечувати єдність судової практики, формувати чіткі критерії та підходи до вирішення спорів в цілому, так і спорів, що виникають з корпоративних відносин у правових позиціях, що надасть можливість усунути правову невизначеність, зменшити кількість суперечливих рішень, підвищити довіру до судової системи; 3) важливу роль у вирішенні цієї проблеми має бути відведено підвищенню кваліфікації суддів. Систематичні навчання, семінари та тренінги з актуальних питань судової практики сприятимуть формуванню у суддів єдиного розуміння правових норм та підвищенню якості судових рішень.

Ключові слова: спори, що виникають з корпоративних відносин, юрисдикція адміністративних судів, юрисдикція господарських судів, юрисдикційність.

The article deals with the problem of delimitation of the jurisdiction of administrative and commercial courts in disputes arising from corporate relations. The main attention is paid to consideration of the criteria for delimitation of jurisdiction in disputes arising from corporate relations. It is specified that the basis of the problem of delimitation of jurisdiction of administrative and commercial courts in disputes arising from corporate relations is that in practice, if one of the parties is a public administration body, this dispute is considered as a public dispute and it is referred to the jurisdiction of administrative courts.

The analysis of the Supreme Court's decisions issued as a result of the review of cases based on violations of the rules of subject matter or substantive jurisdiction by the courts in 2018–2023 has led to the conclusion that in most cases, the grounds for appealing decisions were an incorrect assessment by the plaintiff/defendant or lower courts of the essence of the right and/or interest, which was sought to be protected by the court, and therefore the application of a solely formal criterion for determining the subjective composition of disputed legal relations to the delimitation of jurisdiction between administrative and commercial courts is not sufficient, and the rights and/or interests sought to be protected by the person, the claims made, the nature of the disputed legal relations, the content and legal nature of the circumstances of the case should be taken into account.

To effectively solve the problem of delimitation of the jurisdiction of administrative and commercial courts in disputes arising from corporate relations, it is necessary to take comprehensive measures: 1) criteria for determining jurisdiction in disputes arising from corporate relations should be detailed; 2) The Supreme Court should continue to ensure the unity of judicial practice, form clear criteria and approaches to resolving disputes in general, as well as disputes arising from corporate relations in legal positions, which will make it possible to eliminate legal uncertainty, reduce the number of contradictory decisions, increase confidence in the judicial system; 3) improving the qualifications of judges should be assign an important role in solving this problem. Systematic training, seminars, and training on topical issues of judicial practice will help judges to form a common understanding of legal norms and improve the quality of court decisions.

Key words: disputes arising from corporate relations, jurisdiction of administrative courts, jurisdiction of commercial courts, jurisdiction.

Статтею 19 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [1] та статтею 20 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) [2] встановлено загальні правила юрисдикційності спорів, що мають розглядатися у порядку адміністративного чи господарського судочинства. Однак розмежування юрисдикції між адміністративними та господарськими судами у спорах, що виникають із корпоративних відносин, залишається одним із найактуальніших викликів для

судової системи. Це зумовлено складним правовим характером таких спорів, які поєднують приватні та публічно-правові аспекти. Попри зусилля Верховного Суду, який формує єдину правозастосовну практику та забезпечує її послідовність, судова практика постійно змінюється, з'являються нові правові позиції, однак проблема розмежування юрисдикції адміністративних та господарських судів у спорах, що виникають з корпоративних відносин, залишається не вирішеною, що породжує юридичну неви-

значеність для учасників корпоративних правовідносин, поглиблює складнощі вирішення таких спорів, негативно впливаючи на реалізацію права на доступ до суду та ефективний засіб юридичного захисту.

Слід зазначити, що в цілому проблема розмежування юрисдикції між різними судами у спорах, що виникають з корпоративних відносин, мало досліджувана серед науковців. Так, наприклад, деякі питання юрисдикційності таких спорів розглядали у своїх дослідженнях О. Ковалишин (2013) [3], О. Бігняк (2018) [4], О. Сосула (2021) [5], В. Гевко (2024) [6], Є. Дуліба і В. Теремецький (2024) [7]. Поряд з цим питання розмежування юрисдикції між адміністративними та господарськими судами у спорах, що виникають з корпоративних відносин, не приділялося достатньої уваги, що і зумовлює актуальність проведення цього дослідження.

Проблема розмежування юрисдикції між адміністративними та господарськими судами у спорах, що виникають з корпоративних відносин, є не новою та існувала протягом усього періоду незалежності нашої держави. Ця проблема виникла у зв'язку з тим, що у законодавстві неможливо встановити вичерпний перелік спорів, що виникають з корпоративних відносин, які вирішуватимуться конкретним судом [3, с. 95], у зв'язку із існуванням значної різноманітності учасників корпоративних відносин. Незважаючи на те, що Законом України від 15.12.2006 № 483-V «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів» була зроблена спроба віднесення більшості спорів, що виникали з корпоративних відносин, до юрисдикції господарських судів [8], проблема не була повністю вирішена. Різне розуміння, тлумачення та застосування положень матеріального та процесуального права на практиці призводило до подальшого розвитку проблеми розмежування юрисдикції господарських судів у спорах, що виникають з корпоративних відносин від юрисдикції адміністративних чи загальних судів і було пов'язане з відсутністю існування критеріїв для розмежування таких спорів від інших категорій спорів. Так, наприклад, у листі Верховного Суду України від 01.08.2007 року «Практика розгляду судами корпоративних спорів» зазначалося, що у судах склалася неоднакова практика щодо вирішення питань про підвідомчість (підсудність) спорів, що виникали з корпоративних відносин, деякі суди виходили за межі підвідомчості господарських судів, визначених в ГПК України [9].

З метою однакового і правильного застосування норм матеріального і процесуального права у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин, у кінці 2007 року президія Вищого господарського суду України надала рекомендації про застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин, які містили інформацію про підвідомчість і підсудність справ, види спорів, що належать до корпоративних спорів [10].

Надалі про розмежування юрисдикційності у справах, що виникають з корпоративних відносин, йшла мова і у Пленумі Верховного Суду України від 24.10.2008 № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів», де зазначалося, що «...при розгляді справ, що виникають із корпоративних відносин, суд повинен з'ясувати, якими нормами матеріального права регулюються відповідні відносини, і на основі цих норм вирішувати справу...» [11]. Вже у Пленумі Вищого господарського суду України від 25.02.2016 № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» надано роз'яснення щодо критеріїв віднесення того чи іншого корпоративного спору до підвідомчості господарських, адміністративних чи загальних судів. Відповідно до цих роз'яснень спори між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи та юридичною особою щодо права власності на майно,

передане юридичній особі як вклад до статутного (складеного) капіталу, а також спори, коли позивач (засновник, учасник, акціонер, член юридичної особи) одночасно (у межах однієї позовної заяви) заявляє до суб'єкта владних повноважень вимоги, що є похідними від інших вимог у корпоративному спорі, були віднесені до юрисдикції господарських судів [12].

Незважаючи на численні роз'яснення, проблема розмежування юрисдикції так і не була остаточно вирішена. На практиці продовжували виникати ситуації, коли спори, що виникали з корпоративних відносин, розглядалися судами не відповідної юрисдикції. Як наслідок цього, судової статистика демонструвала високий відсоток скасованих та змінених судових рішень, що надалі викликало потребу у напрацюванні єдиної судової практики.

З метою підвищення ефективності адміністративного, господарського та цивільного судочинства Законом України від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII «Про внесення змін до ГПК України, Цивільного процесуального кодексу України, КАС України та інших законодавчих актів» [13] ГПК України, КАС України, Цивільний процесуальний кодекс України були викладені в новій редакції, що містили чимало новацій. Так, зокрема, у статті 20 ГПК України до юрисдикції господарських судів були віднесені справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів; (п. 3 статті 20 ГПК України), справи у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах; (п. 4 статті 20 ГПК України), справи у сфері цінних паперів (п. 5 ч. 1 статті 20 ГПК України), вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, визнання недійсними актів, що порушують права на майно (майнові права), якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав чи спору, що виник з корпоративних відносин, якщо цей спір підлягає розгляду в господарському суді і переданий на його розгляд разом з такими вимогам (п. 13 ч. 1 ст. 20 ГПК України) [2].

Надалі із внесенням змін до КАС України, ГПК України, Цивільного процесуального кодексу України (Закон України від 15.01.2020 № 460-IX) у цих кодексах появилось положення про те, що після закриття провадження у справі, в якій спір не підлягає вирішенню в порядку господарського, адміністративного чи цивільного судочинства, суд апеляційної або касаційної інстанції повинен також роз'яснити позивачі про наявність у нього права протягом 10 днів з дня отримання ним відповідної постанови звернутися до суду із заявою про направлення справи за встановленою юрисдикцією [14].

Таким чином, починаючи з 2006 року, можна прослідкувати поступову концентрацію спорів, що виникають з корпоративних відносин, у межах господарської юрисдикції. Однак повністю проблема розмежування юрисдикції судів у спорах, що виникають із корпоративних відносин, є не вирішеною і залишається актуальною, незважаючи на численні спроби її врегулювання.

Сьогодні у судовій практиці сформульовані критерії розмежування судової юрисдикції, а саме: суб'єктивний склад правовідносин, предмет спору та характер спірних матеріальних правовідносин, а також пряма вказівка у законі на вид судочинства, в якому розглядається визначена категорія справ [15].

Говорячи про проблему розмежування юрисдикції адміністративних та господарських судів у спорах, що виникають з корпоративних відносин, слід зазначити, що підґрунтям цієї проблеми є те, що на практиці, якщо

однією із сторін є орган публічної адміністрації (у КАС України вживається поняття «суб'єкт владних повноважень»), то цей спір вважають публічно-правовим і його відносять до юрисдикції адміністративних судів. Це розуміння впливає з статті 4 КАС України, де зазначено, що публічно-правовим спором є такий спір, де «... хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції... і спір виник у зв'язку із виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій...». При цьому юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема: «... спорах фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження...» [1].

Поряд з цим сама по собі участь органу публічної адміністрації не є достатньою підставою для ототожнення спору з публічно-правовим і його віднесення до розгляду до юрисдикції адміністративних судів. На нашу думку, не достатнім є застосування виключно формального критерію до розмежування юрисдикції між адміністративним та господарським судом – визначення суб'єктивного складу спірних правовідносин. З цього приводу влучно зазначає О. Бігнюк, що «... в основу визначення юрисдикції корпоративних спорів повинні бути покладені не суб'єктивні ознаки, вони повинні бути допоміжними, а зміст правовідносин, предмет, з приводу якого виник спір...» [4, с. 360].

Велика Палата Верховного Суду неодноразово наголошувала на тому, що під час визначення предметної та/або суб'єктивної юрисдикції справ суди повинні виходити і з суті права та/або інтересу, за захистом якого звернулася особа, заявлених вимог, характеру спірних правовідносин, змісту та юридичної природи обставин у справі. Наприклад, звернення позивача до суду із позовом про визнання неправомірних дій державного реєстратора щодо вчинення реєстраційних дій, де позивач вважає, що було порушено відповідну процедуру, є публічно-правовим спором і має вирішуватися в порядку адміністративного судочинства як спір із органом публічної адміністрації щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності під час здійснення владних управлінських функцій (Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.05.2018 у справі № 813/1211/17) [16]. Однак звернення позивача до суду із позовом про визнання неправомірних дій державного реєстратора щодо вчинення реєстраційних дій, де позивач вважає, що реєстрація таких змін пов'язана з підркобою протоколу загальних зборів товариства з обмеженою відповідальністю, незаконним виключенням позивача зі складу учасників цього товариства, а також нікчемністю договору купівлі-продажу частки позивача в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю, зумовлене необхідністю захисту його корпоративних та майнових прав, а не прав у сфері публічно-правових відносин, має розглядати у порядку господарського судочинства (Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.08.2018 у справі № 805/4505/16-а [17]). Отже, спір, пов'язаний з оскарженням рішень, дій чи бездіяльності органу публічної адміністрації під час здійснення владних управлінських функцій, є публічно-правовим спором і має вирішуватися в порядку адміністративного судочинства, натомість, спір, що виникає з майнових правовідносин і стосується приватноправових інтересів, а не прав у сфері публічно-правових відносин, має вирішуватися в порядку господарського судочинства. (Постанова Великої палати Верховного Суду від 14.05.2019 у справі № 2а10585/10/2670 від 04.06.2019 у справі № 826/4204/18) [15; 18].

Проведений нами аналіз постанов Верховного Суду, ухвалених за результатами перегляду справ з огляду на порушення судами правил суб'єктивної чи предметної юрисдикції за 2018–2023 роки, дає можливість зро-

бити висновок про те, що у більшості випадків підставами для оскарження рішень була неправильна оцінка позивачем/відповідачем або судами нижчих інстанцій суті права та/або інтересу, за захистом якого зверталися до суду. Так, наприклад, розглядаючи справу про спір про відміну державної реєстрації припинення юридичної особи (вимоги кредитора юридичної особи до державного реєстратора про скасування запису про припинення юридичної особи обґрунтовані проведенням державної реєстрації такого припинення без перевірки підтвердження розрахунків з кредиторами цієї юридичної особи), Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що процесуальне законодавство не визначає юрисдикційну належність такого спору, спірні правовідносини є найбільш наближеними до правовідносин, пов'язаних з діяльністю або припиненням діяльності юридичної особи, тому цей спір не є публічно-правовим, навіть якщо виник у зв'язку з протиправним внесенням до ЄДР суб'єктом владних повноважень запису про припинення юридичної особи, і має розглядатися за правилами господарського судочинства (постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.09.2018 у справі № 813/6286/15) [19]. У постанові Касаційного господарського суду Верховного Суду від 10.06.2020 у справі № 910/111688/19 щодо юрисдикційності спору про визнання неправомірним та скасування наказу Міністерства юстиції України суд дійшов висновку, що предметом спору є скасування наказу Міністерства юстиції України та зобов'язання вчинити дії, а звернення до суду зумовлене необхідністю захисту корпоративних та майнових прав позивача, а не прав у сфері публічно-правових відносин, тому вказане виключає розгляд цієї справи в порядку адміністративного судочинства і справа має вирішуватися в порядку господарського судочинства [20].

Звичайно, динамічність судової практики у спорах, що виникають з корпоративних відносин, зумовлене необхідністю забезпечення Верховним Судом єдності та сталості у цій категорії справ, однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій [7]. Однак Верховним Судом часто відступає від прийнятих правових позицій, що ускладнює вирішення проблеми розмежування адміністративної та господарської юрисдикції у спорах, що виникають з корпоративних відносин.

У постанові від 27.05.2020 у справі № 813/1232/18 [21] Велика Палата Верховного Суду сформулировала правову позицію, що рішення органу місцевого самоврядування (районної ради) про створення/реорганізацію/ліквідація комунального підприємства, затвердження його статуту, чисельності працівників та призначення директора не є рішенням суб'єкта владних повноважень у розумінні КАС України, а є рішенням власника (засновника), якими такий власник (засновник) реалізує своє право на створення комунального підприємства. Тому оскарження такого рішення власника (засновника) не є публічно-правовим спором і не підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства, оскільки створення органом місцевого самоврядування комунального підприємства, є діяльністю по розпорядженню власністю територіальної громади, яка містить ознаки приватноправового спору з майнових відносин [21]. Надалі ця правова позиція використовувалася під час здійснення правосуддя. Наприклад, Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду у постанові 02.07.2020 № 260/1411/19 посилається на цю правову позицію [22]. Однак уже у справі № 925/1741/21 Велика Палата Верховного Суду відступила від сформованої правової позиції і дійшла висновку, що рішення органу місцевого самоврядування про створення /реорганізацію/ ліквідацію комунального підприємства є рішенням суб'єкта владних повноважень, було прийняте на виконання владних управлінських функцій і є таким, що зачіпає права та інтереси члена територіаль-

ної громади, тому правовідносини, які виникли у справі, є публічно-правовими і такий спір повинен розглядатися за правилами адміністративного судочинства [23]. (Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02.08.2023 року у справі № 925/1741/21).

Наведений приклад змін у правових позиціях Верховного Суду щодо юрисдикції у спорах, пов'язаних зі створенням/реорганізацією/ліквідацією комунальних підприємств, демонструє динамічність судової практики. Хоча зміни в правових позиціях можуть сприйматися як ознака нестабільності, вони також відображають здатність судової системи адаптуватися до нових викликів та реалій суспільного життя. До того ж причини відступу від раніше сформульованих правових позицій можуть як внутрішні, так і зовнішні. До внутрішніх причин відступу належать вади попереднього рішення, тобто його недостатня обґрунтованість та неясність, неузгодженість, помилковість висновків. До зовнішніх причин слід віднести необхідність переосмислення раніше сформульованих підходів та оновлення існуючих правових позицій у зв'язку із розвитком суспільних відносин чи змін у правовому регулюванні сфери чи спірних правовідносин.

Підсумовуючи вищевикладене, варто зробити певні висновки.

1. Розмежування адміністративної та господарської юрисдикції у спорах, що виникають з корпоративних відносин, залишається складним і актуальним питанням правозастосування.

2. Проведений аналіз постанов Верховного Суду, ухвалених за результатами перегляду справ з огляду

на порушення судами правил суб'єктної чи предметної юрисдикції за 2018–2023 роки, надав можливість зробити висновок, що у більшості випадків підставами для оскарження рішень була неправильна оцінка позивачем/відповідачем або судами нижчих інстанцій суті права та/або інтересу, за захистом якого зверталися до суду, а тому застосування виключно формального критерію визначення суб'єктивного складу спірних правовідносин до розмежування юрисдикції між адміністративним та господарським судовим не є достатнім, а слід враховувати права та/або інтереси, за захистом якого звернулася особа, заявлених вимог, характеру спірних правовідносин, змісту та юридичної природи обставин справи.

3. Для ефективного вирішення проблеми розмежування адміністративної та господарської юрисдикції у спорах, що виникають з корпоративних відносин необхідно вжиття комплексних заходів: 1) слід деталізувати критерії юрисдикційності у спорах, що виникають з корпоративних відносин; 2) Верховний Суд має і надалі забезпечувати єдність судової практики, формувати чіткі критерії та підходи до вирішення спорів в цілому, так і спорів, що виникають з корпоративних відносин у правових позиціях, що надасть можливість усунути правову невизначеність, зменшити кількість суперечливих рішень, підвищити довіру до судової системи; 3) важливу роль у вирішенні цієї проблеми має бути відведена підвищенню кваліфікації суддів. Систематичні навчання, семінари та тренінги з актуальних питань судової практики сприятимуть формуванню у суддів єдиного розуміння правових норм та підвищенню якості судових рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
3. Ковалишин О. Р. Судовий захист корпоративних прав : дис... к.ю.н. 12.00.04 / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва. Київ. 2013. 218 с.
4. Бігняк О. В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав в Україні : дис. ... д-ра ю.н. : 12.00.03 / Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2018. 501 с.
5. Сосула О. О. Цивільно-правові способи розпорядження корпоративними правами : дис. ... д-ра філософії в галузі права / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2021. 223 с.
6. Гевко В. Л. Порушення, невизнання або оспорювання суб'єктивних корпоративних прав та інтересів : дис.... д-ра філософії в галузі права / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака. 2024. 275 с.
7. Дуліба Є.В., Теремецький В.І. Окремі питання розмежування господарської та цивільної юрисдикції у спорах, що виникають з корпоративних відносин. *Наше право*. 2023. № 3. DOI 10.32782/NP.2023.4.28 С. 188-195. DOI 10.32782/NP.2023.4.28
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів : Закон України від 15.12.2006 № 483-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-16#Text>
9. Практика розгляду судами корпоративних спорів : лист Верховного Суду України від 01.08.2007. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VS07830>
10. Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин : рекомендації Президії Вищого господарського суду України від 28.12.2007 № 04-5/14. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v5_14600-07#Text
11. Про практику розгляду судами корпоративних спорів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08#Text>
12. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин : постанова Вищого господарського суду від 25.02.2016 № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16#Text>
13. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text>
14. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ : Закон України від 15.01.2020 № 460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#n195>
15. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04.06.2019 у справі № 826/4204/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82885686>
16. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.05.2018 у справі № 813/1211/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74506110>
17. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.08.2018 у справі № 805/4505/16-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76673384>
18. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.05.2019 у справі № 2а10585/10/2670. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82188571>
19. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.09.2018 у справі № 813/6286/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77590175>
20. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 10.06.2020 у справі № 910/11688/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89868789>
21. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27.05.2020 у справі № 813/1232/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90021609>
22. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 02.07.2020 № 260/1411/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90198957>
23. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02.08.2023 № 925/1741/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113690646>